

„Konfliktuskezelés” a romániai magyar sajtónyilvánosságban

A címben használt idézőjel nem véletlen. Hogy miért folyamodtam ehhez, remélem, az alábbiakban kiderül. Mielőtt bármilyen konfliktusról, vagy annak valamilyen kezelési módjáról szólnék, előbb vegyük szemügyre a cím második részét.

Az elmúlt majdnem egy évtizedben nagyon sok jelzővel illették a romániai magyar nyilvánosságot (RMNY), illetve több leírást olvashattunk e szféra működéséről. Mielőtt én is elmondanám a magam elbeszélését e témakörben, nagyon röviden hadd idézzem fel, néhány szerző hogyan, miképpen jellemezte az RMNY-ot, illetve az ebben megjelenő diskurzusokat mostanig.

Cs. Gyimesi Éva *egyeneműsítő diskurzusról* beszélt, Bíró Zoltán *affirmativizmusról*, Magyarai Tivadar kolozsvári szociológus *monopolista diskurzusról*, Horváth István *önkorlátozó sajtónyilvánosságról*, Bakk Miklós-Horváth Andor-Salat Levente egy közös tanulmányukban a romániai magyar média-politizálást összefüggésbe hozzák a *közgondolkodás túlpolitizált és alulinformált* voltával, Magyarai Nándor László egy 1991-ben megjelent tanulmányában a nyilvános beszéd *ráolvasás-jellegét* emelte ki, Egyed Péter egy interjúban azt állította, hogy a sajtó képtelen elszakadni a korábbi beidegződésektől és megreked a helyi intrikák szövevényében, Veress Károly *dilettánsok heroizmusát* emlegette könyvében, míg az irodalom kapcsán az hangzott el Láng Zsolt részéről, hogy ez kirekesztésen alapuló „bolsevik” irodalom. A sort nyilván lehetne folytatni, de számomra most nem ez érdekes, hanem inkább az, hogy a kilencvenes évek különböző szakaszaiban különböző szerzők által megfogalmazott kritikák mintha mind ugyanazt sugallnák: a RMNY a politika (pontosabban az RMDSZ-politikája) által megfertőzött állandó betegnek tekinthető, aki akkor is az egység és közösség eszméjéről papol, amikor történetesen orvost kellene hívnia.

A fenti jellemzések tekinthetők szakmai-értelmiségi bravúrnak, de az a tény, hogy nyilvánosan 1990-ben és 1999-ben is hasonlót lehet állítani a nyilvánosságról, legalább három dolgot jelez:

– egyrészt a szakmai nyilvánosság gyengeségét, „feed-back impotenciát” (ugyanis megállapításai nem kapnak olyan társadalmi támogatottságot, hogy az képes lenne problémamegoldásként visszahatni);

– másrészt a nyilvánosság homofil (hasonló értékekhez kapcsolódó) újratermelését jelenti;

– harmadrészt pedig arra utal, hogy ez a nyilvánosság szelektív mechanizmusai mellett néha permisszív is, hiszen a létét megkérdőjelező vagy támadó állítá-

sokat is feldolgozás (kritika) nélkül magábfogadja (egy idekívánczó példa: az egyik napilapban különösebb vita nélkül megjelenhetett a sajtót alapjaiban bíráló cikk).

Talán ez az utóbbi állítás a maga kissé paradox mivoltával felveti azt a kérdést, hogy a RMNY-ban egyáltalán létezhetnek-e konfliktusok? Létezhet-e olyan közegben értelmes vita, ahol a résztvevők konszenzust várnak el, a másképp gondolkodókat pedig lehetőleg mellőzik? A romániai magyar közeg mintha még mindig nem nőtt volna fel a nyilvános vita gyakorlatához, a konfliktusok nyílt meg-, illetve kibeszéléséhez. Pedig az előbb felsorolt, nyilvánosságra vonatkozó leírások azt jelzik, hogy szakmai-értelmiségi körökben van némi igény a független véleményalkotásra.

A RMNY-ban megjelenő konfliktusok elemzése előtt javaslok, hogy ezt a sajtónyilvánosságot analitikusan válasszuk szét két dimenzióra, ugyanis a nyilvánosság egységes masszaként való kezelése éppen a már jelzett etnikai egység jegyeinek perpetuálásához vezethet. A sajtónyilvánosság szerkezete bonyolultabb annál, hogy egyetlen fogalmi ernyővel letakarjuk. Úgy gondolom a RMNY-ban két szintet külön kell választanunk: egyrészt létezik az úgynevezett *szétterjedő nyilvánosság*, másrészt pedig számolnunk kell a *helyi nyilvánosságokkal* (ez a megállapítás főképp az írott sajtóra vonatkozik, de valószínű, hogy többé-kevésbé az elektronikus média generálta nyilvánosságra is érvényes). A két szint megkülönböztetését részint az empiria követeli meg, részint a felbukkanó konfliktusok természetrajzának elemzéséhez szükséges elméleti keretet is szolgáltatják. (Szociológusok ilyenkor azt szokták mondani, tekintsünk ezekre weberi értelemben vett ideáltipikus konstrukciókra, hiszen lényegében egyik szint sem létezik tiszta formában a „valóságban”, e konstrukciók pusztán a megértést segítik elő.)

Az alábbiakban részletesebben kifejtem e két szféra működését, illetve jelzem azt is, milyen típusú konfliktusok jelentkeznek az egyes szinteken.

A. Szétterjedő nyilvánosság

Ezt a nyilvánosságot azok a sajtótermékek kreálják, amelyek az előfeltételezett romániai magyar társadalom egészét, vagy nagy részét szeretnék lefedni (ide tartozik pl. a Romániai Magyar Szó, Erdélyi Napló, a Hét, a Korunk, de többé-kevésbé a megyei lapokat is ide sorolhatnánk).

Ez a nyilvánosság etnikai reprezentatív nyilvánosság¹: ez azt jelenti, hogy ebben a szférában a magyar etnikumnak mint olyannak a megmaradására vonatkozó tematizációk kerülnek elsősorban napvilágra, azonban mivel ez a megmaradás az RMDSZ által politikailag felvállalt cél, a nyilvánosságot elárasszák eme politikáról szóló hírek, fejtegetések, interjúk stb. Ebben a kontextusban a romániai magyar ember olyan politikai állat (*zoón politikon?*), akinek a megmaradást, egyiséget kell folyamatosan táplálékul szolgáltatni. Természetes, hogy ebben a közegben a felmerülő magyar-magyar konfliktusok politikai vagy sorskérdésként bukkanak

¹ A reprezentatív nyilvánosság kifejezés Habermastól származik és a nyilvános szférának hatalmi jelekkel való feltöltését jelenti.

fel. Azonban ezeket nem nevezhetjük egyértelmű vagy nyílt konfliktusoknak, hiszen a háttérben végighúzódik az egység kötelező eszméje. Az egység eszméje nemcsak a szóhasználatban szembetűnő (a gyakori többes szám első személyben való fogalmazás), hanem bizonyos tabuk továbbélésében is. Az ebben a nyilvánosságban megszólalók vagy megszólítottak mintha kerülnék a különbözőség felvállalását és ez elvezet a szakirodalomból ismert „hallgatás spirálja” (E.N. Neumann) jelenségének elmélyüléséhez, azaz a többségi és az ettől eltérő kisebbségi vélemények közötti különbségek növekedéséhez.

A szétterjedő nyilvánosságban megjelenő viták, mint említettem, elsősorban politikai jellegűek, pontosabban az RMDSZ-en belüli konfliktusok kicsapódásai. Érdekes itt azonban megjegyezni, hogy ezekre a belső konfliktusokra a nyilvánosságban először nem a RMNY-on belül reflektáltak, hanem a román nyelvű médiában. A politikai és értelmiségi elit e konfliktusoknak tudatában volt, azonban mégsem merte nyíltan felvállalni a nézeteltéréseket, sőt még ma is az egység diskurzusával próbálja eltakarni. Az úgynevezett radikálisok és mérsékelték közötti konfliktusoknak az egység mítoszába vetett hit általi feloldására mindkét oldalról találhatunk példát: (a két szárny közötti ellentét) „mondvacsinált megkülönböztetés, amelyet a románok eszeltek ki, hogy megbontsák sorainkat”, ugyanis „a két nézet képviselői korántsem ellenségei, hanem sokkal inkább harcostársai egymásnak”. A kataszter ügy kapcsán pedig a „radikálisok” oldaláról hangozott el: „a kataszter össznemzeti cél mindmáig, olyan ami normális esetben összeköt s nem szétválaszt”. A szétterjedő nyilvánosság hiába szembesült e megosztottsággal, továbbra sem próbálja kiaknázni az ebben rejlő lehetőségeket, és folyamatosan újratermeli a megmaradás vonzaskörébe tartozó szimbolikus szférát. Továbbra is tabukat éltet, és nem teszi nyilvánvalóvá a politikai elit vitáinak tétjét: itt hatalmi harcokról van szó, amelyeket akár mannheimi szótárral is leírhatunk, aki szerint a tudást a társadalomban elfoglalt hely határozza meg, ezért a hatalomban levők társadalmi tudása szükségszerűen ideologikus, míg az ellenzékben levők kénytelenek az utópia fegyvertárához nyúlni.

E szétterjedt nyilvánosságban tehát inkább konfliktuselkerülő technikákról beszélhetünk, amely eljárások közül a következőket említhetjük meg:

– *álviták*: ezek olyan viták, ahol a vitaindító barátián felszólít több szerzőt, hogy egy adott témában fejtsék ki véleményüket. A beérkezett írások egyszerre jelennek meg, ezért tényleges egymásreflektálás nem történik, és későbbi lapszámokban sem történnek visszautalások. Az külön elemzés (network-analízis) tárgyát képezné, hogy kik a felkért szerzők. (A Korunkban például nemrégiben Makkai Sándor Magunk revíziója c. könyve kapcsán volt egy ilyen „vita”. A beérkezett írások szerzői mindannyian „író-emberek” voltak, a legfiatalabb pedig negyvenéves);

– *nyílt levelezgetés*, azaz nyílt levelek sajtón keresztül történő küldözgetése. Ez azért konfliktuselkerülő technika, mert a nyílt levél csak egyfajta figyelmezte-

tés, a konfliktus nem tud kibontakozni, a nyilvános sorokba szedett feszültségek nem oldódnak fel, kompromisszumos megoldások nem születnek;

– *álinterjú*: az újságíró mintegy aládolgozik a megkérdezett politikusnak, aki viszont hatalmi hierarchiájának tudatában elmeséli, hogy „miről szól a világ”, tehát az a társadalmi valóság, amelyben az olvasó él nem az újságíró és a politikus egyenrangú verbális interakciójából konstituálódik, hanem a hatalmi szempont érvényesül;

– *a potenciális konfliktusok exportálása, illetve importálása*: a magyar-magyar konfliktusok elemzése helyett a magyar-román konfliktusok kerülnek előtérbe. A magyar-magyar konfliktusokat sokkal profitálőbb (anyagilag is) az anyaországba exportálni és a magyar belpolitika mezsgyéjén elhelyezni (példa: a Partiumi Keresztyén Egyetemről a Népszabadságban megjelent cikkekre való reflektálás).

Valószínűleg további technikákat is tetten lehetne érni, jómagam csak a legszembetűnőbbeket említettem meg. A nyilvánosság illetően való működése természetesen összefügg a nyilvánosságot termelők szakmai felkészültségével, az egyes szerkesztőségek, a politikai, üzleti és civil szféra közötti összefonódásokkal, hiszen ezen tényezők is befolyásolják a „szerkesztőség mint szűrő” jelenségét. Az elsősorban szimbolikus szférát újratermelő, az etnikai határokat megerősítő szétterjedő nyilvánosságban a kizáró jellegű „vagy-igen-vagy-nem” konfliktusok (A.O. Hirschman) szeretnének felszínre törni.

B. Helyi nyilvánosság(ok)

Úgy gondolom, a RMNY-nak az elmúlt években kibontakozóban van egy lokális szintje is. Azért használom a többes számú *helyi nyilvánosságok* kifejezést, mert ez a fajta nyilvánosság több olyan szigetszerű kezdeményezést takar, amelyek mondhatni Erdély teljes területét lefedik, de egymással ritkán kommunikálnak. Nem azért, mintha ezek az újságok egymással konfliktusban lennének, hanem azért, mert hatókörük, célkitűzéseik, gondoljaik általában egy városhoz és annak környékéhez, vagy egy vidékhez kapcsolódnak.

A helyi nyilvánosságokban sokkal inkább testközelbe kerülnek az emberek mindennapi gondjai, következésképpen itt jobban artikulálódnak bizonyos konfliktusok. A nyilvánosságnak ez a szintje strukturális értelemben megközelíti a habermasi értelemben vett polgári nyilvánosságot. Míg a polgári nyilvánosság az állam és a társadalom között feszülő térben helyezkedik el, ezek a helyi nyilvánosságok egy település és annak vezetői közötti, nagyon gyakran feszültségteljes teret kívánják betölteni. E nyilvánosságok tematizálásai szükségszerűen helyi dolgokra vonatkoznak, működésük során környezetére ráfigyelő polgárokat feltételeznek. A nyilvánosságnak ebben a szférájában a magyar-magyar konfliktusok nem úgy jelennek meg, mint az előbb vázolt szétterjedt nyilvánosságban. A konfliktusok szociális, gazdasági vonalak mentén is élesen kidomborodnak, és ennek

természetszerűleg helyi politikai vonatkozásai is vannak. Ebben a nyilvánosságban egy magyar politikus nem föltétlenül RMDSZ-politikus, és a politikusok kiváltképpen helyi dolgokban nem lehetnek kizárólagos valóságértelmezők. Ez érthető is, hiszen egy település vonatkozásában az ún. informális nyilvánosság (azaz köztudat) és a helyi sajtónyilvánosság között nincs, nem lehet olyan nagy szakadék, mint pl. egy országos nyilvánosság és közvélemény esetében.

Az etnikai, szimbolikus szféra itt is jelen van, de arányait tekintve korántsem olyan nagy, mint a másik nyilvánosságban: az egység eszméje itt nem tör kizárólagosságra, hanem többé-kevésbé spontán módon beépül a helyi identitás valamelyik szintjére.

A helyi nyilvánosságok között adott téma kapcsán lehet nézeteltérés, de mivel ezek egymástól függetlenül működnek, valódi konfliktus nem alakulhat ki, hanem inkább a helyi, régiószerű sajátosságok domborodnak ki: egy román-magyar jégkorong-mérkőzés megítélése másképp történik például a margitai és a gyergyói helyi lapban.

A kettős nyilvánosság és a konfliktusok lehetőségei

A fentiekben röviden jellemzett nyilvánosság két szintjén a konfliktusok másképp jelennek, illetve jelenhetnek meg. A szétterjedt nyilvánosságban, mint láttuk, elsősorban politikai jellegű konfliktusok bukkanak fel, míg a lokális nyilvánosságokban a szociális kérdések körüli viták bontakoznak ki. Albert O. Hirschman kifejezéseit használva, az előbbi szférában „vagy-igen-vagy-nem”, míg az utóbbiban „több-vagy-kevesebb” jellegű konfliktusokkal kell számolnunk. A szétterjedt nyilvánosságban egyfajta harc zajlik a kizárólagos jövőkép forgalmazásáért, míg a helyi nyilvánosságokban alkupoziciókért, kisebb közösségek, települések életét konkrétan befolyásoló döntéshozói pozíciókért küzdenek. Itt nem egy legitim jövőkép a tét, hanem a mindennapi életvitel jobbítása. Az első fajta nyilvánosság hierarchikus berendezkedést sugall, a második pedig a viszonyok horizontális pályára való helyezését sürgeti.

Természetesen a két szféra között léteznek átjárások, ezek a csatornák pedig etnikai jellegűek. A szétterjedt nyilvánosság ugyanakkor szociálisan érzéketlen, míg a helyi nyilvánosság működtetése szakmai okok miatt helyenként esetleges. Az előbbi politikába való begubózást, az utóbbi pedig lokalitásba való elzárkozást eredményez.

Végezetül egy normatív kijelentés. A konfliktusok hiánya a professzionalizmus értékmérője. A konfliktusok nem a közösség szétforgácsolását jelentenék, hanem sokkal inkább a realitásokkal való nyílt szembenézést. Éppen a problémákkal való szembesülés bátortalansága az, ami a közösség, az egység eszméjét irreálisan felértékeli. Tehát: több konfliktusra volna szükség és akkor érdemben lehetne beszélni a konfliktuskezelési módozatokról is!